

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

ปราสาทยอดเหมม

องค์ความรู้จากครูช่าง : เสฐียรโกเศศ

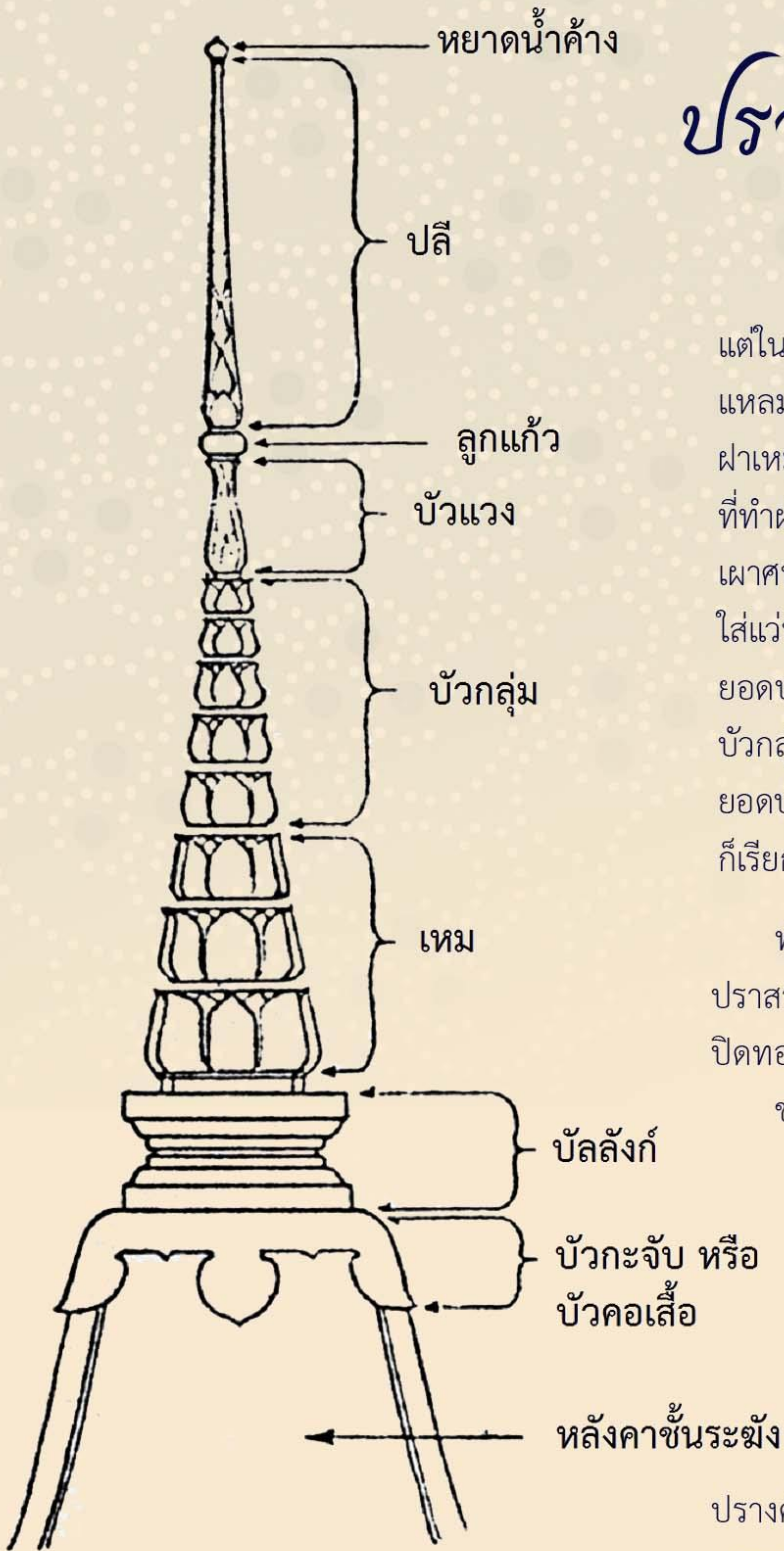

ปราสาทยอดแหลม

เสฐียรโกเศศ

แหลม เป็นคำบาลีและสันสกฤต แปลว่าทองคำ แต่ในภาษาไทยยังใช้คำ แหลม หมายถึง ฝ่าหีบมียอดแหลม ๆ และลงรักปิดทอง เรียกว่า ฝ่าแหลม เคยเห็นฝ่าแหลมแต่มีแต่ที่เป็นฝ่าหีบศพ ส่วนภาชนะอย่างอื่นที่ทำฝ่าเป็นแหลมอาจจะมีแต่ยังไม่เคยเห็น หลังคาเมรุเผาศพที่ทำยอดแหลม ก็เรียกว่า เมรุยอดแหลม ชั้นที่ใส่แว่นเวียนเทียนก็เรียกว่า ชั้นแหลม นอกนี้ส่วนของยอดปราสาทตอนที่อยู่ถัดบัลลังก์ขึ้นไปและรองรับบัวกลุ่มอีกที มีรูปคล้ายกลีบขนุน ที่ประกอบยอดปราสาท คือ เป็นแผ่นบาง ๆ บากปลายให้แหลมก็เรียกว่าแหลม

ทำไมจึงเรียกฝ่าหีบยอดแหลมและส่วนของยอดปราสาทที่กล่าวนี้ว่าแหลม ถ้าจะอธิบายว่าเพราะลงรักปิดทองจึงได้เรียกว่าแหลมก็ถูก แต่เอนจึงไม่เรียกสิ่งของอย่างอื่นที่ลงรักปิดทองว่าแหลมด้วย จำเพาะเรียกของที่กล่าวนี้เท่านั้น ชะรอยจะหมายเอาลักษณะของสิ่งที่ปิดทองซึ่งมียอดแหลมได้บ้างกระมังหมดปัญญาจึงขอความเมตตาถามท่านผู้ใหญ่ ท่านมีกรุณาบอกให้ว่า “แหลมที่บากเป็นกลีบขนุนนั้นถูก แต่เข้าใจว่าช่างทำผิดด้วยหลงเอายอดปราสาทมาปน ได้เห็นแหลมมาแห่งหนึ่ง เขาบากเป็นเกสรแหลมขึ้นไปดูก็เข้าใจได้ว่าเขาต้องการจะให้เป็น

ดอกบัวนั่นเอง กลีบบัวกับกลีบขนุนก็เป็นลักษณะอย่างเดียวกันต่างกันแต่ที่ ปลายแหลมกับปลายป้านจึงทำให้ช่างหลงและที่ยักที่ยักทำ แหลม เป็นอย่างอื่นไป ก็เพราะเป็นของที่รองยอดบัวกลุ่มอันบากเป็นกลีบบัวไว้มากแล้วและ แหลมนั้นจะเอาก็ได้ไม่เอาก็ได้ ถ้าเขาจะให้ดูยอดยาวจึงเอา ถ้าเขาจะให้ดูยอดสั้นก็ไม่เอา เช่น โภคอย่างต่าง ๆ เป็นต้น” แล้วให้แสงสว่างต่อไปว่า “แหลม แปลว่าทอง แท้จริงก็มาแต่หิน เมื่อจัดแสงอาทิตย์เข้าก็เป็นทอง”

ปราสาทยอดแหลม

เสฐียรโกเศศ

เมื่อทราบว่าเหมาแต่หินก็ได้คิด เพราะภูเขาหิมาลัยกลาง
ที่ก็เรียกว่าเหมาบรรพตเราแปลว่าภูเขาทองก็ภูเขาหิมาลัยนั้นมี
หินสีขาวปกคลุมยอดอยู่เป็นนิตย์ ถามผู้ที่เขาไปเห็นมาหลาย
คนบอกยืนยันว่าหินนั้นกลางที่ในเวลาเช้าเห็นเป็นสีทองดงงาม
มากเพราะหินจับแสงอาทิตย์ให้เห็นเป็นทองเหลืองอร่ามทีเดียว

เพราะฉะนั้นที่เรียกสิ่งที่เป็นทองมียอดแหลมว่า
เหมาก็ควรแล้ว คือความหมายเอายอดเขาหิมาลัย
เป็นหลักยามใจคิดต่อไปว่าเหตุไรยอดปราสาท
จึงต้องมีเหมาจึงคงจะต้องการให้เป็นเหมือนหนึ่ง
ว่าเป็นยอดเขาพระสุเมรุและยอดเขาไกรลาสอัน
เป็นสวรรค์ชั้นฟ้าที่สถิตของพระเป็นเจ้าและเทวดา
เคยเห็นเทวสถานหรือเทวาลัยของอินเดียตรงที่ตั้ง
เทวรูป เช่น พระเจ้าเขาเรียกว่าวิมานและทำหลัง
คายอดเป็นชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปเหมือนรูปประมิต
มียอดก็มี เช่น เทวาลัยของอินเดียภาคใต้ที่ทำเป็น
รูปเหมือนลูกฟักตัดครึ่งก็มีหรือเทวาลัยของอินเดีย
ภาคมัธยมประเทศ ที่ยอดสุดของเทวาลัยนี้เขา

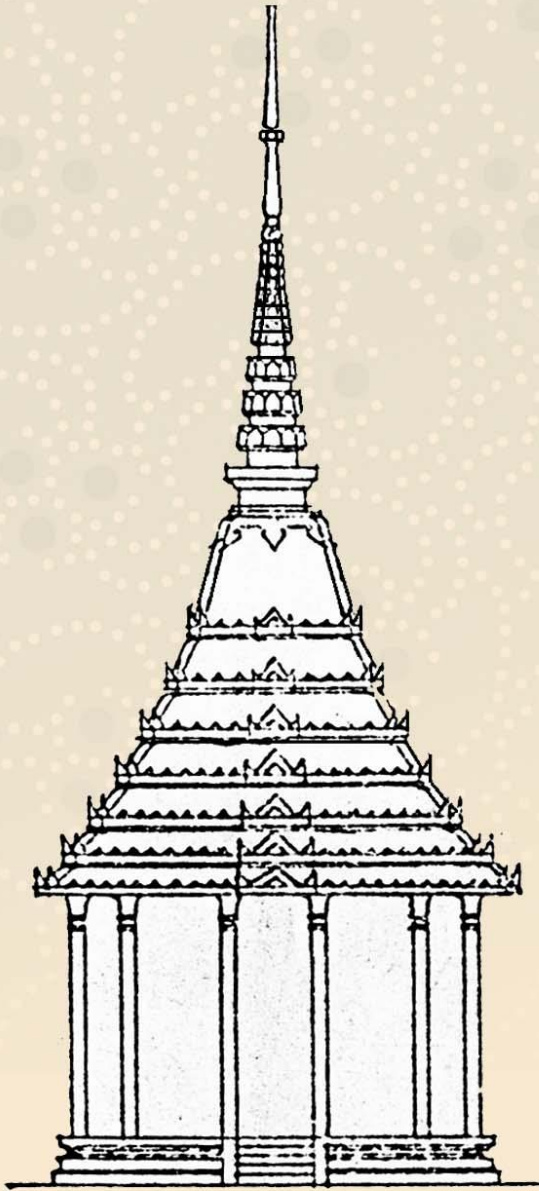
เรียกว่าสิขรแปลว่ายอดเขา ดูเทวาลัยของชาวทมิฬ ที่ถนนสีลม
ก็ได้แต่นี้เขาทำเป็นรูปหลังคากลมอย่างสุ่มไก่

ปราสาท

แต่มียอด ที่ยอดเทวาลัยมีรูปต่าง ๆ กันก็ไม่แปลก เพราะเป็นเรื่องของสถาปัตยกรรมซึ่งแล้วแต่จะยกย้ายประดิษฐ์
ทำเพื่อความสะดวกและเห็นงาม ข้อสำคัญอยู่ที่มีหลักร่วมกัน คือ ต้องมีสิขรยอดเขาจึงจะเป็นที่อยู่ของเทวดาตาม
คติที่เชื่อถือกัน ยิ่งกว่านั้นพระเป็นเจ้าที่สร้างเป็นเทวรูปไว้ก็มีมาลาหรือหมวกของพระเป็นเจ้าเป็นรูปอย่างเดียวกัน
กับยอดหลังคาเทวาลัยอันเป็นที่ประทับของพระองค์ ยอดปราสาทกับยอดชฎามงกุฏของเราจึงเป็นทำนองเดียวกัน
ลักษณะเทวาลัยที่มีหลังคาเป็นสิขรสูงขึ้นไปดั่งฝักข้าวโพดนี้เราเรียกกันว่าปรางค์ ยอดหลังคาปราสาทของเรา
มีรูปทรงเรียวแหลมขึ้นไป เรียกทางภาษาช่างว่า ทรงจอมแห หามียอด คลุมเหมือนกับยอดปรางค์ไม้ ปราสาท
ของเราแต่ก่อนเป็นปราสาทเครื่องไม้ถ้าจะก่อยกเป็นปรางค์เห็นจะขัดข้อง เพราะเป็นสิ่งที่ซึ่งก่อด้วยอิฐ ด้วยหิน
หนักมาก แม้ต่อมาตัวปราสาทจะก่อด้วยอิฐแล้วก็ตามแต่ที่ทำเป็นยอดปรางค์นั้นมีน้อย แล้วก็ดูเข้ากันไม่ได้สนิท
กับตัวปราสาทซึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องไม้ เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นปรางค์เจดีย์มากกว่าปรางค์
ปราสาท และคงจะเป็นเพราะเหตุนี้บ้างกระมัง ปราสาทที่มียอดปรางค์เท่าที่เห็น ก็มีแค่ปราสาทพระเทพบิดร
ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์สถาน มากกว่าเป็นปราสาทที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน

ปราสาทยอดแหลม

เสฐียรโกเศศ

มณฑป

อันที่จริงพระเจดีย์ของเราก็เหมือนปราสาท ที่มีทั้งยอดแหลมและยอดปราสาท อย่างแหลมเป็นลักษณะยอดของเรา อย่างยอดปราสาทเป็นของอินเดีย ซึ่งเราคงได้มาทางเขมรมีอยู่ที่นครวัดเป็นตัวอย่าง เราเห็นจะเอามาแปลงเป็นรูปทรงจอมแหกลาย ๆ คือ แปลงเท่าที่จะแปลงได้เพื่อให้เข้ากับแบบยอดปราสาทของเรา ดูพระปราสาทวัดแจ้งกับพระปราสาทวัดระฆังก็เห็นว่ามียอดเหมือนกัน พระปราสาทวัดแจ้งรูปเรียวยระหง ส่วนพระปราสาทวัดระฆังรูปอันตันคล้ายพระปราสาทของเขมร และเป็นลักษณะเดียวกับพระปราสาทสมัยสุโขทัย น่าจะเข้าใจว่าพระปราสาทรูปทรงอย่างวัดแจ้งจะมาแก้เมื่อภายหลัง เพื่อให้เข้ากับยอดปราสาทจึงดูไม่มั่นคงกำยำเหมือนกับของเดิม

หลังคามียอดแหลมของเรานอกจากปราสาทแล้วก็มีมณฑปและบุษบกซึ่งมียอดไม่แตกต่างกันท่านผู้ใหญ่บอกว่า “มณฑปกับบุษบกนั้นเป็นอย่างเดียวกัน ต่างแต่ขนาดเป็นใหญ่กับเล็ก แถมปราสาทเข้าด้วยถ้ามีมุขก็เรียกปราสาทจะเห็นได้จากหลังคาปราสาทว่าเป็นเรือนชั้น ถ้าดูปราสาทพม่าแล้วจะเห็นได้เพราะเขาไขขึ้นสูงมีบัญชรด้วย ของเราย่นชั้นลงมาจนทำให้ฝาหายไป บันแถลงก็คือซุ้มหน้าต่างนั่นเอง ดูปราสาทพม่าแล้วจะเข้าใจได้ว่าปราสาทเครื่องไม้ชั้นเสาตั้ง

บนรอด ข้อนี้ทำให้เห็นได้ว่าปราสาทคือปราสาทนั่นเอง แต่ที่แก้ให้เป็นรูปงอกก็เพราะจะก่อผนังบนรอดอย่างปราสาทเครื่องไม้ไม่ได้ ที่ทำรูปงอกก็ไปเอาอย่างเขามา มีเมืองจีนและอินเดีย เป็นต้น การทำปราสาทเครื่องไม้ของเราเรียกรอดว่า แปตระวาง เรียกเสาว่า ตะม่อ ที่เรียกคั้งนี้ก็เป็นเรียกตามรูปแบบรูปตามการที่กระทำ เช่น ที่เรียกว่าแปตระวางก็เพราะทำย่อไม้ ถ้าทำสี่เหลี่ยมก็ไม่ต้องเป็นแปตระวาง แล้วที่เรียกเสาว่าตะม่อก็เพราะตัดเสาให้สั้นลง

กลีบขนุนซึ่งมีอยู่ที่ยอดปราสาทท่านผู้ใหญ่บอกว่า “นั่นคือนาคปักบันแถลง แต่ทำทรงให้งอกออก เพราะทรงปราสาทเองก่ง ที่ทำทรงก่งก็เพราะจะให้ก่อได้ไม่พัง เขมรเขาคิดก่อนเอาอย่างเทวสถานอินเดีย แล้วเราจำเอามาอีกต่อหนึ่ง นี่ก็เป็นเดา แต่เดามีทางไปส่วนกลีบขนุนนั้น เป็นนาคปักบันแถลงแน่ เห็นได้จากปราสาทเก่า”

ปราสาทยอดแหลม

เสฐียรโกเศศ

มณฑป

“บันแถลงเป็นคำของช่าง.....ท่านคงอยากทราบว่าจะทำไมถึงใช้จั่วเล็กๆ เป็นเครื่องประดับบุษบกทั้งมณฑปและปราสาทด้วยจะบอกให้เข้าใจว่าตัวเล็ก ๆ นั้นคือซุ้มหน้าต่างบรรดาเครื่องยอดทั้งหลายมาแต่เรือนชั้นทั้งนั้น เดิมก็อย่างชะง่างเงินแล้วยื่นชั้นเข้าเอาแต่หลังคาเข้าต่อกันช่องหน้าต่างจึงหายไปเหลือแต่ซุ้ม คำว่า บัน นั้นแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เป็นจั่ว แต่คำ แถลง นั้นไม่ทราบ อันเครื่องยอดของเรานั้นก็ประหลาด ถ้าเป็นเรือนยอดขนาดใหญ่ที่คนเข้าไปได้หลายคนเรียกว่า มณฑป ถ้าประกอบบุษบกเข้าเรียก ปราสาท ถ้ามียอดขนาดเล็กคนเข้าได้คนเดียวหรือเข้าไม่ได้เลย เรียก บุษบก เป็นสิ่งเดียวกัน”

“มณฑป ทางภาษาบาลี ว่าเป็นโรงกำมะลอ ปราสาทเป็นเรือนชั้นหลังคาตัดก็ได้ บุษบกชื่อเป็นทำด้วยดอกไม้ รดซึ่งทศกัณฐ์ชิงมาได้จากกุเปรี๊น เรียกว่า บุษบกเกสร สมเป็นว่าแตงที่นั่นด้วยดอกไม้ ดูล้วนแต่ไม่จำเป็นต้องเป็นยอดทั้งนั้น คำว่า เรือนยอด ในภาษาบาลีก็มี คือ กุฎาคาร แต่ไม่ได้เอามาใช้” เทวสถาน หรือเทวาลัยของอินเดียตอนที่ มีหลังคายอดเป็นสิขรสำหรับประดิษฐานเทวรูปและเรียกว่า วิมานนั้น ลางที่ก็เรียกว่ามณฑปหรือเรียกเต็มว่า ธรรมมณฑป เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ใครจะล่วงล้ำเข้าไปไม่ได้

ด้วยเป็นที่อยู่ของพระเจ้า แต่เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่มานมัสการและมาประชุมกันในพิธี เขาจึงสร้างเป็นโรงหรือห้องโถงต่อจากธรรมมณฑปมีหลังคาเชื่อมถึงกัน โรงที่ประชุมนี้เรียกมณฑปหรือเรียกเต็มว่าสภามณฑป (ดูที่เทวาลัยถนนสีลมเป็นตัวอย่างก็ได้) ตรงข้ามกับมณฑป ก็อย่างที่เรารู้จัก ที่มณฑปในบาลีหมายความว่าโรงกำมะลอกก็เข้ากันได้ เพราะสร้างขึ้นไม่ประณีตบรรจงเหมือนตอนที่ เป็นวิมานหรือธรรมมณฑปของพระเป็นเจ้า ที่เราสร้างศาลพระภูมิเป็นสองชั้นก็คงมีประสงค์ ให้เป็นชั้นบนเป็นวิมานหรือที่อยู่ของท่าน ส่วนชั้นล่างเพื่อวางเครื่องเช่น เครื่องบูชา ฉะนั้น